

Secțiunea a 5-a. OBLIGAȚIILE

Generalități

Teoria și practica obligațiilor sunt una dintre cele mai importante moșteniri ce ne-au fost transmise de experiența juridică a antichității romane. Regulile romane au fost receptate în Evul Mediu, atât în Occidentul, cât și în Orientul european. Aplicarea și prelucrarea lor științifică de-a lungul secolelor au servit la construirea sistemelor juridice din toată lumea. Trebuie știu însă faptul că teoria romană a obligațiilor nu a fost unitar transpusă în codificările europene din sec. XIX. Fiecare țară a (re)interpretat-o după propria experiență juridică și a adaptat-o nevoilor concrete. Această realitate a dus în timp la diferențierile actuale între sistemele de drept din Uniunea Europeană.

Baza a rămas însă una comună și se datorează operei fondatoare a jurisconsultilor romani. Aceștia au conceput principalele categorii juridice actuale ale dreptului obligațiilor (inventând noțiunile de obligație, contract, formalism contractual, consensualism, novație, cesiune etc.) și au organizat izvoarele obligațiilor.

Ce anume studiem în acest capitol?

Obligațiile acoperă în Dreptul Roman un domeniu vast, fundamentat pe patru aspecte esențiale, ce se regăsesc în dreptul privat actual:

i. orice obligație contractuală își are originea într-o **convenție** (înțelegere între părți). Cartea a doua Digestelor ne redă un pasaj din Ulpian elocvent în acest sens:

Conventionibus verbum generale est ad omnia pertinens, de quibus negotii contrahendi transigendique causa consentiunt qui inter se agunt: nam sicuti convenire dicuntur qui ex diversis locis in unum locum colliguntur et veniunt, ita et qui ex diversis animi motibus in unum consentiunt, id est in unam sententiam decurrunt.

Cuvântul „convenție” are un înțeles general, ce privește tot ceea ce este obiect al unei contractări sau al unei tranzacții între părți. Într-adevăr, la fel cum utilizăm cuvântul „întâlnire” pentru a desemna pe cei care se reunesc în același loc venind din locuri diferite, la fel se unesc într-o aceeași decizie voințele celor ce consimt¹.

Nu este acceptabil juridic ca cineva să dicteze altuia propria sa voință, în absența acordului ultimului.

ii. Orice contract se întemeiază pe **exigența bunei credințe**, în virtutea căreia trebuie să ne ținem de promisiunile făcute. Același Ulpian se întreba semnificativ în acest sens:

Quid enim tam congruum fidei humanae, quam ea quae inter eos placuerunt servare?

Ce anume corespunde mai bine încrederii omenești decât faptul de a ne ține de ceea ce reciproc ne-am promis?²

Observăm cum jurisconsultul clasic consideră buna-credință ca bază etică indispensabilă dreptului³.

---

¹ **Dig. 2.14.1.3.** Linia trasată de Ulpian în sec. II este urmată și de legiuitorul nostru din sec. XXI care, în Codul civil, pune voința concordantă și reciprocă a părților în centrul raportului contractual: „Contractul este acordul de voințe dintre două sau mai multe persoane cu intenția de a constitui, modifica sau stinge un raport juridic” (art. 1166 c.civ.).

² **Dig. 2.14.1 pr.**

³ Aici sunt rădăcinile textelor corespondente din codul nostru civil: ”Orice persoană fizică sau persoană juridică trebuie să își exercite drepturile și să își execute obligațiile civile cu bună-credință, în acord cu ordinea publică și bunele moravuri.”

iii. Imperativul bune credințe nu se limitează la raporturile contractuale, ci se extinde la raporturile patrimoniale în care are loc **îmbogățirea fără justă cauză** a unei persoane pe seama alteia. Orice mutație patrimonială trebuie să fie justificată prin acordul dintre cel care este desesizat de bun și cel în favoarea căruia se desesizează. Jurisconsultul Pomponius identifica aici o regulă ce ține de dreptul natural:

Nam hoc natura aequum est neminem cum alterius detrimento fieri locupletiozem.

Stă în natura lucrurilor ca nimeni să nu se îmbogățească în dauna altuia⁴.

Dacă totuși îmbogățirea fără justă cauză se produce, Papinian arată că o acțiune în restituire a fost acordată păgubitului, pentru ca acesta să-și poată recupera însărăcirea nejustificată juridic:

Haec conditio ex bono et aequo introducta, quod alterius apud alterum sine causa deprehenditur, revocare consuevit.

Această acțiune în restituire, fondată pe ceea ce este bine și echitabil, a constituit modul uzual de recuperare a ceea ce aparține unuia dar era reținut fără temei de un altul⁵.

iv. Ultimul aspect esențial al teoriei și practicii romane a obligațiilor privește **obligațiile delictuale**. Obligațiile ce decurg din delictे formează domeniul foarte vast al răspunderii civile.

Juriștii romani au dedus, din cuprinsul unei legi din sec. III a.Chr. (*Lex Aquilia*), formula *damnum iniuria datum*: repararea prejudiciului (*damnum*) provocat de un altul (*datum*), în mod ilicit și culpabil (*iniuria/culpa*). Responsabilitatea civilă era pusă în mișcare în momentul întrunirii următoarelor condiții: prejudiciul (*damnum*), cauzat (*datum*), de către un terț (*ab alio*), într-un mod ilicit (*iniuria*) și culpabil (*quod contra ius [...] id est [...] culpa*, consideră Ulpian⁶).

Precizăm că noțiunea de *iniuria* a ajuns să grupeze în dreptul clasic condițiile ilicitului și vinovăției în cadrul aceluiași concept. Ilicitul privește ordinea obiectivă a protecției bunurilor: orice daună cauzată bunurilor altuia este obiectiv ilicită, cu excepția cazului în care se poate reține legitima apărare sau starea de necesitate. Vinovăția conectează actul de prejudiciere la aspectul subiectiv, volițional al culpei. Nimeni nu poate fi ținut răspunzător de un prejudiciu cât timp nu există vinovăție; dar păgubitul trebuie despăgubit de îndată ce există o culpă. Din acest mod de a vedea lucrurile s-a născut distincția fundamentală dintre actul comis cu intenție și cel săvârșit din neglijență. Soluția a fost pronunțată de Mucius Scaevola, preluat de Paul: *quod cum a diligente provideri poterit, non esse provisum*: este neglijent cel care produce un prejudiciu altuia în condițiile în care, dacă ar fi fost diligent (grijuliu, precaut), ar fi putut evita consecința⁷.

Configurația obligației

(art. 14 alin. 1) și ”Părțile trebuie să acționeze cu bună-credință atât la negocierea și încheierea contractului, cât și pe tot timpul executării sale. Ele nu pot înlătura sau limita această obligație.” (art. 1170).

⁴ **Dig. 12.6.14.**

⁵ **Dig. 12.6.66.** Soluția este reluată azi de art. 1345 C. civ.: „Cel care, în mod neimputabil, s-a îmbogățit fără justă cauză în detrimentul altuia este obligat la restituire [...]”.

⁶ Dig. 9.2.5.1.

⁷ Dig. 9.2.31. Ecoul acestui mod de a vedea lucrurile se găsește în codul nostru civil: art. 1357 – Cel care cauzează altuia un prejudiciu printr-o faptă ilicită, săvârșită cu vinovăție, este obligat să îl repare. Autorul prejudiciului răspunde pentru cea mai ușoară culpă.

Termenul vine de la substantivul latin *obligatio*, compus din verbul *ligo*, *-are* (a lega) și prepoziția *ob* (pentru, în vederea), ce poate să fie tradus prin „a înlănțui în vederea a ceva”. Așa se prezentau cele mai vechi procedee juridice din Dreptul Roman, a căror existență cutumiară se pare că ar fi precedat Legea celor XII Table: *nexum*, *membrum ruptum* și *manus iniectio* sunt exemple revelatoare în acest sens.

*Nexum*⁸ era o mancipațiune prin care debitorul își angaja persoana, pentru a garanta restituirea a ceea ce împrumutase de la creditor. Cu ocazia mancipațiunii, se rostea o formulă solemnă: „Afirm că tu ești legat (*nexus*) față de mine prin această ramă și această balanță (formalitățile specifice mancipațiunii)”. Debitorul se obliga în virtutea acestei formule. Gestul și cuvântul erau creatoare de obligație (*oportere*), în sensul că generau posibilitatea, pentru creditor, să-l facă sclav pe datornicul rău platnic.

Victima unei mutilări corporale (*membrum ruptum*) are alegerea între aplicarea talionului și răscumpărarea în bani a împăcării⁹.

Procedura *manus iniectio* ne arată și ea că obligația a fost înțeleasă ca o legătură materială, tradusă prin angajarea nemijlocită a persoanei debitorului: este o executare silită a debitorului insolubil, începând cu încarcerarea în închisoarea privată a creditorului și terminând cu soluțiile de ultim recurs: vânzarea ca sclav *trans Tiberim* sau tăierea rituală în bucăți.

Examinarea acestor situații ne permite să observăm că, în dreptul civil al începuturilor, **obligația era concepută pe tiparul stăpânirii exclusive exercitate asupra unui lucru (*dominium*)**. Așa cum proprietarul poate dispune cum vrea de bunul său, la fel poate să facă și creditorul cu persoana debitorului care nu plătește. **Ideea de legătură (*ob-ligatio*) se traducea simplist într-o legătură materială între creditor și debitor**, nu într-una conceptuală, juridică. Noțiunea de obligație era astfel simplist schițată și era prea puțin delimitată de alte noțiuni, în perioada cea mai veche.

Nici adoptarea legii decemvirale nu a schimbat situația, deoarece în textele acesteia intraseră numeroase elemente arhaice (de origine cutumiară). Această lege a contribuit, totuși, decisiv la înflorirea noțiunii juridice de *oportere* (obligație), în sens de **îndatorire juridic constrângătoare**, prin instituirea primei proceduri civile generale. Așa cum am văzut în capitolul precedent, procedura acțiunilor legii este unica modalitate prin care se poate valida orice drept. În materia pe care o studiem, aceasta este aptă să sancționeze orice tip de raport obligatoriu, prin procedura generală a *sacramentum*-ului, respectiv orice obligație rezultând dintr-un contract verbal, prin procedura specială *iudicis arbitrive postulatio*.

Este adevărat că actele care permiteau nașterea de obligații prin voința părților erau reduse numeric, într-o Lege a celor XII Table croită pentru o societate predominant agrară. Alături de procedeele susmenționate, mai existau în lege *sponsio* (mod de contractare verbală) și legatul *per damnationem* (dispoziție testamentară, în virtutea căreia eredeii acceptanți se obligă să îndeplinească prestația prescrisă de testator).

Izvoarele obligațiilor

Odată clarificate aspectele definitorii ale obligației, trebuie să identificăm care sunt izvoarele acesteia. Prin **noțiunea de izvor al obligației se înțelege un act juridic sau un fapt juridic care dă naștere unei obligații**.

În Vechiul Drept Roman, obligațiile izvorau din **contracte** și **delicte**. Intrarea în relații de schimb cu terții nu era însă o practică frecventă, deoarece activitatea cercului familial acoperea în mare necesitățile acesteia. De cealaltă

---

⁸ L. XII Tb. 6.1.

⁹ L. XII Tb. 7.2.

parte, delictele au ajuns să dea naștere unei obligații de despăgubire (a delincentului în favoarea victimei), numai în măsura în care răzbunarea privată a fost înlocuită cu compoziția voluntară și numai după apariția obligației contractuale.

Contractele solemne – generalități

Am tratat deja, în capitolul introductiv, faptul că influența credințelor religioase a făcut ca orice gest în domeniul juridic să fie *ad validitatem* îmbrăcat într-o haină rituală. Esențialul îl constituie ritualul codificat, efectuat de pontifi și de flamini, pentru a onora zeii și pentru a interpreta semnele divine. Apare astfel normal ca **forma să fie creatoare de drept**, având în vedere aici, în primul rând, puterea creatoare a cuvântului rostit. Cuvintele și gesturile trebuie scrupulos respectate, orice omisiune sau eroare lipsind actul de eficacitate.

Prin ce se caracteriza categoria contractelor solemne? Această categorie cuprinde contracte abstracte (1), unilaterale (2) și validate prin acțiuni de drept strict (3).

(1) Modulile solemne de contractare din Vechiul Drept Roman sunt **acte abstracte**. Prin caracterul abstract, înțelegem că, indiferent de scopul concret urmărit de părți (vor să vândă, să doneze, să împrumute, să închirieze etc.), trebuie să parcurgă aceleași formalități. De ce este nevoie de așa ceva? Să dăm cuvântul juriștilor clasici:

Ex nudo pacto actio non nascitur,

Dintr-un pact (acord de voință) nu se naște o acțiune¹⁰.

nuda pactio obligationem non parit.

simplul pact nu creează o obligație¹¹.

Paul și Ulpian vor să spună că voința singură nu generează, în Vechiul Drept Roman, o obligație. Prin contractele solemne, au fost validate juridic diversele promisiuni, indiferent de tipul concret de obligație căreia îi dădea naștere. Solemnitățile erau deci înțelese ca fiind actul final al unei convenții prealabile (pact), căreia părțile vor să-i dea eficacitate juridică.

În concluzie, **contractele solemne sunt abstracte pentru că sunt matrici contractuale, adică servesc la validarea juridică a oricărui fel de convenție a părților**. În acest fel, sunt pionieri ai contractelor propriu-zise, care s-au dezvoltat abia în perioada clasică¹².

(2) Sunt în general **contracte unilaterale**, deoarece nu dau naștere decât la o obligație în sarcina debitorului.

(3) Sub aspect procedural, sunt validate prin acțiuni civile **de drept strict**. Aceasta înseamnă că judecătorul nu are, în aceste acțiuni, nicio libertate de apreciere personală. În faza *in iudicio* a procesului, el se va rezuma să administreze probe, pentru a verifica dacă părțile au respectat formalismul cerut pentru încheierea contractului. Judecătorul nu poate să pună în discuția părților eventuala lor conduită dolosivă (comportament de rea-credință). Strictețea descrisă se explică prin frecvența și complexitatea reduse ale tranzacțiilor, într-o societate arhaică, cu cetățeni puțini și limitați de practicle formaliste, preluate din religie.

---

¹⁰ Paul, *Sent* 2.14.1.

¹¹ Ulpian, *Dig.* 2.14.7.4.

¹² Noțiunea juridică de „contract” este o creație a dreptului clasic, motiv pentru care o vom analiza abia în capitolul următor. Ca urmare, pentru perioada începuturilor, folosim exprimarea „contracte formale (solemne)” numai având în vedere filiația pe care au generat-o.

Autorii noștri, atât de Drept Roman cât și de drept civil pozitiv, prezintă locul ocupat de formalism în Dreptul Roman ca pe o chestiune ce ar fi evoluat de la rigiditatea începuturilor la un consensualism relaxat. Această concluzie este una fundamental eronată! Apariția (în Dreptul clasic) a noilor izvoare de obligații contractuale bazate pe consens nu a eliminat și nici măcar nu a marginalizat contractele formale. Dimpotrivă, romanii nu au favorizat vreun mod de formare a contractului în dauna celorlalte; **formalismul s-a menținut până la Iustinian inclusiv, fiind unul dintre cele patru moduri posibile de generare a unei obligații contractuale.** Un argument în plus pentru concluzia ce o expunem este legat de forma contractuală *litteris*. Formalitatea constă aici în redactarea unei mențiuni manuscrite din partea creditorului. Aceasta apare abia în sec. II a.Chr., când se alătură formei orale (*verbis*); dar apariția ei se situează la aproape un secol după ce pretorul recunoscuse deja categoria contractelor consensuale.

Verbis (contractarea verbală)

Forma de contractare *verbis* se realiza prin derularea unui dialog formalizat, între cei care doresc să se angajeze obligațional.

Stipulatio (stipulația) este cea mai frecventă formă de contractare verbală, utilizată pentru realizarea unei multitudini de operațiuni juridice. Vocabularul juridic actual folosește cuvântul „stipulație” ca echivalent pentru noțiunea de „clauză contractuală”. Noi îl vom folosi în sensul dat de Dreptul Roman, cel de contractare verbală.

Creditorul, numit și stipulant, adresează o întrebare folosind un verb anume, în funcție de varietatea de stipulație vizată¹³. Debitorul, numit promitent, răspunde afirmativ și folosește aceleași cuvinte cu cele din întrebare. Respectarea fidelă a formalismului descris dă naștere validă unei obligații unilaterale în sarcina promitentului și în beneficiul stipulantului.

Cea mai veche formă de stipulație este *sponsio*, reglementată în legea decemvirală. Denumirea îi vine de la folosirea, de către creditor, în întrebare a verbului *spondere*. Sensul său original era acela de **a face o promisiune solemnă** (e.g., perfectarea unei logodne, parafarea unui tratat între popoare sau între persoane private), însoțită de libațiuni*. Întelesul i-a fost extins ulterior, însemnând că **debitorul promite, răspunde pentru ceva sau pentru cineva.**

Numai cetățenii au acces la acest procedeu de angajare obligațională. Persoana care urmează să devină creditor (*stipulator*) întreabă pe viitorul debitor (*promissor*), dacă promite să execute o anumită prestație: *Spondesne mihi centum dare* (Promiți să-mi dai 100?)? *Spondeo* (Promit), va răspunde debitorul. Se formează astfel un contract unilateral, sancționat printr-o acțiune de drept strict. Să observăm faptul că întrebarea și răspunsul sunt simple, laconice. Sobrietatea și spiritul practic, specifice romanului tipic, au pus la punct o tehnică cu aplicabilitate generală, pentru că nu necesită referirea la cauza angajamentului juridic (nu trebuie specificat în ce scop se contractează).

Sponsio a fost, deci, un **procedeu general și abstract**, recepționat extrem de favorabil în practică. Era și un act cu formalități mai simple, dacă îl comparăm cu procedeele tipice (adoptația, mancipațiunea, *in iure cessio*): nu avea nevoie nici de martori și nici de prezența vreunui magistrat.

În concluzie, stipulația un tipar contractual, o formă solemnă de contractare și nu un contract anume. A fost creată și perfecționată într-o epocă în care noțiunea de contract nu fusese încă teoretizată și avea scopul de a valida juridic cele mai diverse acorduri de voință.

A doua parte a Republicii aduce cu sine dezvoltarea relațiilor comerciale cu străinii, ceea ce a reclamat un procedeu similar pentru validarea juridică a angajamentelor dintre cetățeni și peregrini (străini). *Fidepromissio* a

---

¹³ Gaius 3.92.

rezultat prin imitarea analogică a *sponsio* din dreptul civil, fiind folosit pentru validarea juridică a oricărui angajament încheiat între cetățeni și peregrini. Apare pentru prima dată în hotărârea Senatului din anul 186 a.Chr., privind interzicerea sărbătorii Bacchanalia. Creditorul va întreba: *Fidepromittisne?* (îți dai cuvântul?), urmat de răspunsul *fidepromitto* (îl dau). Termenul *fides* (încredere) în locuțiunea *fidepromissio* ne arată că avem de-a face cu un angajament de tip *verbis* de dreptul ginților, întemeiat pe loialitate și pe încredere. Creditorul poate urmări pentru întreg pe oricine: pe debitorul principal sau pe oricare dintre fidepromitenți. Gaius ne arată cum o serie de reglementări legale au fost adoptate la finele Republicii, pentru a ușura povara garantului¹⁴.

*

Sub aspect formal, pentru orice fel de stipulație se cerea **concordanța absolută dintre întrebare și răspuns, rostite într-o continuitate perfectă**. Cel ce se obligă trebuie să răspundă exact cu verbul folosit de stipulant și să rostească întocmai obiectul obligației din întrebare. Să detaliem puțin, pe baza unor texte, condițiile de formă expuse.

Adhuc inutilis est stipulatio, si quis ad id, quod interrogatus erit, non responderit, velut si sestertia X a te dari stipuler, et tu nummum sestertium V milia promittas, aut si ego pure stipuler, tu sub condicione promittas.

Tot invalidă este o stipulație și când cineva nu a răspuns exact la ce a fost întrebat, e.g., când eu am stipulat de la tine să mi se dea 10.000 de sestertii și tu mi-ai promis 5.000; sau dacă eu am stipulat pur și simplu, iar tu mi-ai promis sub o condiție¹⁵.

Si quis simpliciter interrogatus responderit: „si illud factum erit, dabo”, non obligari eum constat: aut si ita interrogatus: „intra kalendas quintas?” responderit: „dabo idibus”, aequae non obligatur: non enim sic respondit, ut interrogatus est.

Dacă cineva a fost pur și simplu întrebat și răspunde adăugând condiția „dacă se face cutare lucru, atunci voi da”, este sigur că nu este obligat. Sau dacă, fiind întrebat „(vei da) înainte celei de-a cincea calendae?”, răspunde „la Ide”, nu este nici atunci obligat. Pentru că nu a răspuns la fel cum a fost întrebat¹⁶.

Aceleași rațiuni de perfectă simetrie formală impuneau ca stipulantul și promitentul să se poată înțelege. Ca urmare, persoanele mute și cei ce nu sunt în prezență nu pot comunica direct cuvintele. Deficientul auditiv și persoanele foarte tinere pot vorbi, dar nu au înțelegerea a ceea ce spun: primul nu aude ce spune și nici ce spune cealaltă parte, al doilea nu are încă suficientă rațiune¹⁷. O persoană care nu este de față nu era cum să audă întrebarea și să ofere răspunsul; dialogul trebuie să fie un *continuus actus*, în sensul că răspunsul trebuie să urmeze imediat întrebarea¹⁸.

*

O problemă particulară a fost ocazionată de **stipulația pentru altul**. Un fragment din Digeste este categoric în privința acesteia:

---

¹⁴ Astfel au fost *lex Furia de sponsu*, *lex Cicereia* și *lex Cornelia de sponsu* (sec. I a.Chr.). Prima limitează la doi ani durata angajării în garanție și împarte egal între fidepromitenți suportarea obligației, a doua încearcă să ordoneze întinderea obligației de garanție a fiecăruia, iar ultima stabilește un plafon maximal până la care se poate obliga garantul (Gaius, 3.121, 123 și 124).

¹⁵ Gaius 3.102.

¹⁶ Ulpian, Dig. 45.1.1.3.

¹⁷ Ulpian, Dig. 45.1.1 pr.

¹⁸ Venuleius, Dig. 45.1.137 pr.

Alteri stipulari nemo potest.

Nimeni nu poate stipula pentru altul¹⁹.

Stipulația este un contract, deci dă naștere la o obligație, care este o legătură personală între creditor și debitor²⁰. Stipulantul nu poate, ca urmare, să facă creditor pe un terț. În aceeași logică, Ulpian afirma:

[...] nemo autem alienum factum promittendo obligatur [...].

Nimeni nu se obligă promițând fapta unui terț²¹.

Indiferent de obiectul obligației născute în sarcina promitentului, aceasta poate viza numai faptul său personal. O terță persoană nu avea loc în ritualul formalist al întrebării urmate de răspuns, nici în nume personal și nici reprezentat fiind.

Mutuum (împrumutul de consumație)

Vom examina un text important din Instituțiile lui Gaius. Deși jurisconsultul exprimă, mai degrabă, punctul de vedere al Dreptului Clasic, ne va fi de ajutor în clarificarea aspectelor ce țin de Vechiul Drept Roman.

Re contrahitur obligatio velut mutui datione; mutui autem datio proprie in his fere rebus contingit, quae res pondere, numero, mensura constant, qualis est pecunia numerata, vinum, oleum, frumentum, aes, argentum, aurum; quas res aut numerando aut metiendo aut pendendo in hoc damus, ut accipientium fiant et quandoque nobis non eadem, sed aliae eiusdem naturae reddantur. Unde etiam mutuuum appellatum est, quia quod ita tibi a me datum est, ex meo tuum fit.

Is quoque, qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem solvit, re obligatur; nam proinde ei condici potest SI PARET EVM DARE OPORTERE, ac si mutuuum accepisset. [...] sed haec species obligationis non videtur ex contractu consistere, quia is, qui solvendi animo dat, magis distrahere vult negotium quam contrahere.

Prin remiterea lucrului, precum la darea unui împrumut, se contractează o obligație reală (*re*). Darea cu împrumut, propriu vorbind, are de obicei ca obiect lucruri din categoria celor care se cântăresc, se numără sau se măsoară, precum banii numărați, vinul, uleiul, grâul, arama, argintul, aurul. Aceste lucruri noi le dăm numărându-le, măsurându-le sau cântărindu-le, cu gândul ca să devină ale celor care le primesc și să ne fie restituite cândva – nu chiar aceleași, ci altele de aceeași natură. De aceea i s-a dat numele de *mutuum*, fiindcă ceea ce ți-a fost dat de mine devine dintr-al meu al tău.

Dar și acela, care a primit un lucru nedatorat de la cineva care i l-a plătit din eroare, este obligat *re*; căci unuia ca acesta i se poate pretinde restituirea „dacă se constată că trebuie să dea”, întocmai ca și cum ar fi contractat un împrumut. [...] Se vede clar cum acest fel de obligație nu decurge din contract, căci cel care dă cu gândul că se achită vrea mai degrabă să scape de o obligație, decât să contracteze o alta²².

---

¹⁹ Ulpian, Dig. 45.1.38.17.

²⁰ Paul, Dig. 44.7.3 pr.; Inst. 3.13 pr.

²¹ Ulpian, Dig. 45.1.38 pr.

²² Gaius 3.90-91.

Jurisconsultul se ocupă numai de împrumutul de consumație* și de plata nedatorată*. Acestea se perfectau, în Vechiul Drept Roman, printr-un transfer de proprietate al unei sume de bani sau al unei cantități de bunuri fungibile și dădeau naștere, în sarcina debitorului, la o obligație de restituire a bunului transferat. Gaius justifică în text denumirea de *mutuum* printr-o etimologie elocventă, chiar dacă nu neapărat științifică: *ex meo tuum fit*, al meu devine al tău. Jurisconsultul a plasat în aceeași categorie *mutuum*-ul și plata nedatorată. Explicația constă în aceea că ambele conduc, din punct de vedere procedural, la restituirea unei sume sau a unei cantități pe care creditorul o „împrumutase” (voit, la *mutuum*, respectiv din greșeală, la plata nedatorată). Obligația *re* era deci concepută obiectiv, din punctul de vedere al transferului proprietății, fără a ține seama de consimțământ. Vom vedea cum s-a schimbat concepția în Dreptul clasic.

***Mutuum* este un contract de drept strict, gratuit și unilateral, de dreptul ginților, prin care împrumutătorul transferă în proprietate împrumutatului o sumă de bani sau o cantitate de alte bunuri fungibile și consumptibile, cu obligația ultimului de a restitui la scadență aceeași cantitate de bunuri de aceeași calitate.** Împrumutul de consumație este astfel cel mai vechi contract real.

Originea sa este controversată, dar pare mai plauzibil că a pornit de la serviciile gratuite făcute între prieteni și vecini. Așa se explică de ce, pentru împrumutare, folosim noțiunea de credit: cuvântul *credere* ar însemna „a transfera cu titlu de *mutuum*”, adică a transmite proprietatea unei cantități determinate de bunuri fungibile, cu obligația celui care primește de a restitui bunuri de aceeași natură. *Credere* implică deci o dublă creditare. În sens subiectiv, este acordarea încrederii unei alte persoane; în sens obiectiv, înseamnă a transfera ceva în materialitatea sa.

În consecință, originile contractului de *mutuum* trebuie căutate în îmbogățirea nejustificată. Cetățeanul-agricultor al Romei arhaice are frecvent nevoie să împrumute semințe și provizii (bunuri consumptibile și fungibile) până la secerișul următor, angajându-se să restituie la următoarea recoltă. Nerestituirea echivalează cu o îmbogățire injustă. Vom vedea, în capitolul următor, cum *mutuum* s-a desprins de această configurație aproximativ în sec. III a.Chr., când, pe transferul de proprietate al bunurilor împrumutate, s-a greșit o convenție.

Mutuum a avut, de la bun început, **caracter gratuit**. Acest caracter se datorează frecvenței cu care apărea între agricultorii romani, care sunt vecini și prieteni. Debitorul va fi ținut la restituirea a exact cât împrumutase, altfel se ajunge la îmbogățire injustă prin plată nedatorată. Ca urmare, părțile nu pot conveni să se restituie mai mult decât se primise. Pot însă să convină să se restituie mai puțin, diferența fiind considerată a fi fost dată cu titlu de donație. Forța tradiției a făcut ca ***mutuum* să rămână juridic un contract esențialmente gratuit**²³. Consecința gratuității este următoarea: orice clauză convențională care prevedea o dobândă era inițial interzisă din punct de vedere juridic. Lucrurile au stat însă mult diferit în fapt.

Izvoarele ne permit să identificăm încă din vechiul Drept Roman **două tipuri de împrumut**, ambele practicate în fapt cu dobândă: cel **destinat consumului** și cel **destinat producției**. Ultimul tip este mai puțin important în această perioadă, pentru că Roma nu ajunsese încă la expansiunea teritorială care să-i permită implicarea consistentă în schimburile comerciale. Ca urmare, și dobânzile practicate la împrumuturile destinate producției sunt mai reduse, consistând mai degrabă în participații* la profitul vizat.

Împrumutul pentru consum (pentru achiziția semințelor, plata impozitelor, nevoi personale) era, conform izvoarelor, un flagel al Romei republicane. Nivelul ridicat al dobânzilor practicate și duritatea executării silite

---

²³ Iată de ce citim peste timp, în primul alineat al art. 2159 C. civ.: „În lipsa unei stipulații contrare, împrumutul se prezumă a fi cu titlu gratuit”. Vedem însă în alineatul secund că, „până la proba contrară, împrumutul care are ca obiect o sumă de bani se prezumă a fi cu titlu oneros”. Nici nu se putea sintetiza mai bine experiența romană a realității social-economice care a ajuns să depășească gratuitatea originară fundamentală!

realizată asupra persoanei sunt sursă nepuizabilă de controverse și de demagogie politică: moratoriile*, preluările publice sau private de datorii, scandalurile și procesele sunt la ordinea zilei. Cert este că legea decemvirală încercase să plafoneze dobânda la 8,33%; câtă vreme nu putem să știm dacă era pe an sau pe lună, nu este exclus ca dobânda anuală să fi fost de 100%. În sec. IV a.Chr., *lex Genucia* interzice practicarea dobânzii și *lex Marcia* o continuă, supunând creditorul la *manus iniectio* pentru a-l forța la restituirea dobânzii ilegal percepute: măsuri politicianiste, rămase fără aplicabilitate practică.

Secțiunea a 6-a. DELICTUL – IZVOR DE OBLIGAȚII

Noțiune. Pentru a înțelege noțiunea de delict (*delictum, maleficium*), este nevoie să-l citim mai întâi pe Gaius:

Transeamus nunc ad obligationes, quae ex delicto nascuntur, ueluti si quis furtum fecerit, bona rapuerit, damnum dederit, iniuriam commiserit. Quarum omnium rerum uno genere consistit obligatio, cum ex contractu obligationes in IIII genera diducantur, sicut supra exposuimus.

Să trecem acum la obligațiile care se nasc din delict, precum: dacă cineva a săvârșit un furt, a luat prin jaf bunurile altuia, a pricinuit pagube sau a adus o injurie. Obligații ce decurg din toate aceste fapte sunt de un singur fel, pe când obligațiile contractuale sunt de patru feluri, așa cum s-a arătat mai sus²⁴.

Jurisconsultul face comparația cu clasificarea cvadripartită a contractelor pentru a reliefa ideea că există o **categorie de obligații ce nu izvorăsc din voința părților**. Acestea sunt cele delictuale, unde prin *delictum* se înțelegea **orice faptă care aduce prejudicii persoanei sau bunurilor altuia**.

Juriștii romani distingeau între delictele private și cele publice: primele încalcă interese private, iar celelalte interesele comunității. Diferența se face și în privința modului de constatare și pedepsire. Delictele publice erau judecate înaintea unor tribunale penale, pe când cele private pe calea procedurii civile de drept comun. Cele publice erau sancționate cu pedepse caracteristice (moartea, exilul etc.), pe când cele private erau sancționate, în principiu, prin pedepse concretizate într-o amendă, plătită victimei de către delincent. Victima avea asupra acestei amenzi drepturile unui creditor, de unde și ideea că delincentul este obligat *ex delicto*.

Posibilitatea victimei de a dobândi, în urma unui proces, o amendă este rezultatul unei lungi evoluții istorice. În timpurile cele mai îndepărtate, victima putea fie să se răzbune personal, fie să fie răzbutată de către ceilalți membri ai ginții, ca o îndatorire ce rezulta din legătura de sânge care una pe toți cogentilii. Răzbunarea nelimitată a fost cu timpul îngrădită prin aplicarea talionului, în virtutea căreia victima sau rudele ei nu puteau pricinui delincentului un rău sau o pagubă mai mare decât fapta pe care acesta a săvârșit-o. Talionul a fost la rândul său atenuat prin sistemul compozițiilor voluntare: victima putea renunța la răzbunare în schimbul unui echivalent (metal, animale etc.). Legea celor XII table cunoaște, alături de compoziția legală și pe cea voluntară și, în mod excepțional, talionul, deoarece amenda (în sensul larg de sancțiune) se exercită asupra corpului făptuitorului sau asupra bunurilor acestuia. În final, amenda datorată *ex delicto* de delincent victimei este de fapt echivalentul și substitutul răzbunării private la care avusese victima dreptul în timpurile cele mai îndepărtate. Amenda era obținută în urma exercitării unei acțiuni penale private, al cărei nume vine de la termenul *poena*, etimologic derivat din grecescul *poinë* – răscumpărare, amendă, compensație vărsată pentru o faptă culpabilă.

Procesul de cristalizare a noțiunii de obligație delictuală (mai exact, a delictului – izvor de obligație) s-a realizat în cursul a mai multor secole, fiind definitivat probabil abia în cel de-al doilea secol al epocii imperiale romane, pe cale jurisprudențială.

---

²⁴ Gaius, 3.182.

Obligația delictuală se deosebește în multe privințe de cea contractuală:

a) spre deosebire de obligația contractuală, cea delictuală nu trece asupra moștenitorilor debitorului, deoarece se substituie răzbunării private și se stinge o dată cu moartea celui vinovat;

b) acțiunea delictuală, spre deosebire de cea contractuală, nu poate fi intentată de moștenitorii victimei, dacă este vorba de delictele care privesc strict persoana acesteia. De ce? Pentru că acțiunea delictuală nu se poate substitui unei răzbunări, al cărei caracter strict personal este mai mult decât evident. *E.g.*, acțiunile numite *vindictam spirantes* (legate de răzbunare), cum este injuria (*iniuria*), în care ofensa, având un caracter strict personal, nu atinge și pe moștenitorii victimei;

c) obligația delictuală este sancționată de obicei printr-o acțiune penală, ce tinde la amendarea delincentului. Obligația contractuală este sancționată, aproape întotdeauna, de o acțiune *rei persecutorie*, prin care partea vătămată urmărește (*persequitur*) să obțină o despăgubire (*res*), în temeiul neexecutării sau executării necorespunzătoare a contractului;

d) acțiunile penale se cumulează între ele: dacă sunt mai mulți delincvenți, fiecare din ei va trebui să plătească victimei în întregime amenda prevăzută de lege. Acțiunile *rei persecutorii* însă, nu se cumulează: dacă sunt mai mulți debitori, plata făcută creditorului de către unul din ei eliberează pe toți ceilalți. Acțiunile penale se pot însă cumula cu cele *rei persecutorii*, în cazurile în care acestea coexistă, deoarece fiecare dintre ele au un obiect distinct: cele dintâi urmăresc o pedeapsă, pe când celelalte o despăgubire. Victima poate cere, deci, atât amendarea delincentului, cât și plata despăgubirilor. În epoca imperială, distincția dintre acțiunile penale și cele *rei persecutorii* s-a atenuat treptat, deoarece pedeapsa privată, concretizată în amendă, tinde să devină o despăgubire (se transformă în daune-interese).

Astfel apare noțiunea de delict civil, sursă de inspirație pentru textele din codurile civile moderne și postmoderne.

*

Delictele de drept civil sunt cele sancționate prin dispozițiile lui *ius civile*²⁵. Acestea sunt:

1. *Furtum* (furtul) este sustragerea ilegală a unui lucru mobil făcută cu intenția de îmbogățire²⁶. Observând însă și un alt text²⁷, rezultă că noțiunea de furt în Dreptul Roman nu se rezuma la furtul propriu-zis. Aceasta avea un sens larg, care cuprindea și abuzul de încredere, înșelăciunea etc. Furtul poate avea deci ca obiect fie sustragerea lucrului (*f. rei*), fie folosirea ilicită a acestuia (*f. usus*, cum este cazul comodatului care folosește lucrul în alt scop decât acela pentru care l-a împrumutat), fie sustragerea posesiunii (*f. possessionis*, cum se întâmplă atunci când debitorul sustrage propriul său lucru de la creditorul căruia i-l transmisese pentru a garanta o datorie).

Pe lângă elementul obiectiv, material²⁸, pentru existența furtului se cere și un element subiectiv, constând în intenția de a trage un profit ilicit din act, împotriva voinței stăpânului.

În conformitate cu legea celor XII table, victima unui furt avea dreptul la o percheziție domiciliară. Procedura se numea *lanx et licio*, data dinaintea legii decemvirale și reliefa o mentalitate primitivă, impregnată cu elemente de misticism: victima, îmbrăcată numai cu un brâu sau un șorț (*licium*) și ținând în mână un taler (*lanx*), face o cercetare în casa asupra căreia există indicii că locuiește sau se ascunde făptașul. Descoperirea lucrului echivala cu prinderea hoțului asupra faptului, ceea ce însemna sancționarea acestuia cu pedeapsa pentru furtul flagrant.

Furtul flagrant (*furtum manifestum*) era, conform legii decemvirale, furtul în care delincentul era surprins asupra faptului sau ducând cu el lucrul furat. Dacă era om liber, hoțul era bătut cu vergile și atribuit de către magistrat victimei, în calitate de sclav. Dacă era sclav, hoțul era ucis, fiind aruncat de pe stânca Tarpeiană. Dacă furtul a fost săvârșit noaptea sau dacă hoțul era înarmat, victima putea, după ce ceruse ajutorul vecinilor, să-l omoare pe

²⁵ Analizăm aici numai delictele private, nu și cele publice.

²⁶ Paul, Dig. 47.2.1.3. V. și Inst. 4.1.1.

²⁷ G. 3.195. Cf. Paul, Sent. 2.3.1.1.

²⁸ Alfenus, Dig. 47.2.58; Gaius, Dig. 41.1.5.1.

delincventul prins asupra faptului. Victima putea renunța însă la aceste prerogative pe care i le oferea legea, în schimbul unui echivalent negociat de cei implicați.

Dacă hoțul nu era prins asupra faptului (*f. nec manifestum*), legea decemvirală îl obliga să plătească de două ori valoarea lucrului sustras.

În fine, aceeași lege sancționa cu o amendă persoana la care se găsea, în prezența martorilor, un lucru furat; nu conta dacă lucrul îi fusese lăsat în păstrare de către hoț sau de către o terță persoană. Amenda se ridica la triplul valorii lucrului. Cel sancționat, dacă fusese de bună-credință, se putea apoi îndrepta (tot printr-o acțiune la triplu) împotriva persoanei de la care primise lucrul.

În afară de acțiunea penală (prin care se cerea amendarea delincventului), victima mai avea la îndemână o acțiune de tip *condictio*, prin care urmărea fie restituirea lucrului, fie despăgubirea pentru prejudiciul suferit.

Dacă lucrul a fost luat prin violență (*rapina*), victima avea la îndemână o acțiune în plata cvadruplului valorii jefuite.

2. *Iniuria* (injuria) este o ofensă intenționată și ilicită, adusă unei persoane libere, prin vorbe sau fapte. Termenul era folosit de romani în două accepțiuni: *lato sensu*, viza orice act săvârșit fără drept sau în contra dreptului; *stricto sensu*, viza orice atingere intenționată și ofensatoare adusă fizicului unei persoane sau reputației unui om liber.

Legea decemvirală prevedea, limitativ, câteva cazuri de injurie: *membrum ruptum*, adică leziunea unui membru (tăierea mâinii, a piciorului, scoaterea ochiului etc.); *os fractum*, adică ruperea unui os și, în fine, injuriile obișnuite (*iniuria*), cum sunt simplele lovituri, înjurăturile etc. În primul caz, sancțiunea era lăsată la înțelegerea părților (compoziția voluntară), în lipsa căreia se aplica legea talionului²⁹. În cel de-al doilea, pedeapsa consta într-o amendă de 300 sau 150 de ași după cum victima era un om liber sau un sclav. Pentru injuriile obișnuite, amenda era de 25 de ași³⁰.

3. *Damnum iniuria datum* (prejudiciul injust provocat) este delictul ce stă la baza cazuisticii romane din care a rezultat ideea răspunderii pentru orice prejudiciu adus altuia, independent de existența vreunui dol*. *Lex Aquilia* a reglementat în sec. III a.Chr. prejudiciul adus lucrurilor străine (intenționat sau din neglijență) și a pus bazele răspunderii delictuale în Dreptul Roman.

Lex Aquilia a fost un plebiscit, proiectat să protejeze bunurile plebeilor de pagubele provocate de patricieni. Data nu îi este cunoscută cu precizie, dar a fost cu siguranță ulterior *lex Hortensia* care, în 287 a.Chr., dăduse plebiscitului valoare de lege.

Conform primului capitol al legii *Aquilia*, persoana care omorâse pe nedrept un sclav sau un animal de turmă trebuia să plătească proprietarului o amendă, calculată la cea mai mare valoare pe care sclavul sau animalul au avut-o în anul precedent delictului. Capitolul al treilea reglementa răspunderea pentru celelalte pagube aduse lucrurilor sau animalelor (rănirea sclavilor și animalelor de turmă, omorârea sau rănirea animalelor mici și deteriorarea lucrurilor neînsuflețite), stabilind o amendă, egală cu cea mai mare valoare pe care respectivul lucru sau animal au avut-o în ultimele treizeci de zile anterioare delictului.

Pentru ca dauna prevăzută de legea *Aquilia* să constituie un delict, se cerea ca paguba să fi fost pricinuită pe nedrept. Este exclus deci prejudiciul ocazionat de o legitimă apărare. De asemenea, se cerea ca dauna să fi fost cauzată direct (prin chiar fapta delincventului) și să constituie o atingere materială adusă lucrului sau animalului

---

²⁹ L. XII Tb. 8.2.

³⁰ L. XII Tb. 8.4.

respectiv (*damnum corpore corpori*): e.g., nu era suficient să se dea drumul unei păsări din colivie sau prin strigăte să se sperie un animal care, fugind, să cadă într-o prăpastie.

*

Acțiunile noxale. În cazul în care delincventul se găsea sub putere (copii, sclavi), șeful familiei era acela care trebuia fie să plătească victimei dauna pricinuită (*noxam sarcire*), fie să-i predea pe delincvent cu titlu de despăgubire (*noxae dedere*). Situația era identică pentru proprietarul al cărui animal a pricinuit altuia o pagubă. Răspunderea șefului de familie, chemat la judecată prin acțiunile noxale, nu se fundamenta pe lipsa sa de supraveghere, ci este o consecință a dezvoltării istorice a sistemului delictual roman.

În epoca în care răzbunarea sângelui constituia singurul remediu represiv, existau numai două soluții:

- șeful de familie se solidariza cu delincventul și se declara starea de război între familia sa și aceea a victimei;
- *pater familias* rupea orice legătură de solidaritate cu delincventul, predându-l familiei victimei, ca să-și exercite dreptul de răzbunare.

Situația nu s-a schimbat radical nici în perioada în care s-a practicat compoziția voluntară și nici în aceea a compoziției legale: șeful familiei trebuia fie să plătească amenda convențională sau stabilită de lege, fie să predea pe delincvent victimei.

Acțiunea noxală se intentează împotriva celui care are în putere pe delincvent, chiar dacă, în momentul săvârșirii delictului, acesta se găsea în puterea unei alte persoane. Aceasta este regula: *noxam caput sequitur*, adică obligația de reparare a prejudiciului urmărește persoana fizică a delincventului. Regula reliefează ideea că răspunderea șefului de familie nu are ca temei lipsa de supraveghere, ci ideea de solidaritate familială, axată pe interese patrimoniale. În consecință, pot apărea următoarele ipoteze:

- dacă sclavul este vândut sau fiul dat în adopțiune, noul stăpân sau părintele adoptiv vor răspunde;
- dacă sclavul este dezrobotit și fiul emancipat, victima va avea o acțiune directă chiar împotriva acestora;
- dacă delincventul este decedat, răspunderea noxală a șefului de familie încetează.

Dacă delictul a fost săvârșit la instigarea șefului de familie, acesta va fi socotit complice și nu mai poate abandona noxal pe sclav sau pe fiul de familie. El va răspunde în limitele delictului comis de către delincvent.